

પર્યાવરણ મિત્ર

સર્વોચ્ચ અદાલતે આબોલવા પરિવર્તન અને પર્યાવરણીય ન્યાય જરૂરી હોવાનો સીમાચિન્હ નિર્ણય કર્યો

1980માં સર્વોચ્ચ અદાલતે જાહેર હિત કોને કહેવાય તેમજ કોઈપણ નિસ્બત ધરાવતી વ્યક્તિ જાહેર હિતની અરજી કરી શકે છે તે પ્રસ્થાપિત કર્યું. આ થયા બાદ માનવ અધિકાર, ઔદ્યોગિક વિકાસથી પર્યાવરણને થતું નુકસાન, વન્યજીવ સંરક્ષણ વગેરે બાબતો અંગે જાહેરહિતની અરજીઓ પર વડી અદાલતો અને સર્વોચ્ચ અદાલતના સીમાચિન્હ ચૂકાદાઓ આવ્યાં છે.

કચ્છમાંથી રાજસ્થાનમાં સૂર્ય ઉર્જાનું વહન ઓવરહેડ વીજ વાયર દ્વારા થઈ રહ્યું છે. પરંતુ, કચ્છમાં અન્યંત જોખમમાં મૂકાયેલા ગ્રેટ ઈન્ડિયન બસ્ટર્ડના કારણે 21 માર્ચ, 2024 ના રોજ એમ.કે. રણજીતસિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ ભારત સરકાર સામેના કેસમાં એક અભૂતપૂર્વ સીમાચિન્હનરૂપ ચૂકાદામાં, કોર્ટે જીવનના અધિકાર (કલમ 21) અને સમાનતાના અધિકાર (કલમ 14) ના અર્થઘટનને વિસ્તૃત કરીને આબોલવા પરિવર્તનની પ્રતિકૂળ અસરો સામે રક્ષણનો સમાવેશ કર્યો. આ ચૂકાદો ભાર મૂકે છે કે આબોલવા પરિવર્તનની હાનિકારક અસરો નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને પર્યાવરણીય સ્વાસ્થ્યને સુરક્ષિત રાખવા માટે ન્યાયિક અને કાયદાકીય પગલાં લેવાની વધુ જરૂર છે.

આ પ્રક્રિયા વન્યજીવન સંરક્ષણવાદી એમ.કે. રણજીતસિંહ દ્વારા દાખલ કરાયેલી અરજીથી શરૂ થઈ હતી, જેમાં રાજસ્થાન અને ગુજરાતમાં ઓવરહેડ પાવર લાઈનો સાથે અથડામણથી ગંભીર રીતે

ક્રમ	અનુક્રમણિકા	પાના નં
1.	સર્વોચ્ચ અદાલતે આબોલવા પરિવર્તન અને પર્યાવરણીય ન્યાય જરૂરી હોવાનો સીમાચિન્હ નિર્ણય કર્યો	1.
2.	સીસાનો ઉપયોગ ઘટાડવાની તાતી જરૂર છે	4.
3.	ગ્રીન કેટાલિસ્ટ પ્રવૃત્તિ	6.
4.	પર્યાવરણ સુરક્ષામાં ટેકનોલોજીના વિદ્યાર્થીઓનું પ્રદાન	11
5.	કુદરતી પ્રકોપ કે પછી ઈરાદા પૂર્વકની ભૂલોને લીધે સર્જાતી કુદરતી ...	12
6.	મોનિટ્રીંગ પ્રોટોકોલ: દૂષિત ક્લાયમેટ સુધારણા પગલાંની આગેકૂચ...	13
7.	નારી ગૌરવ નીતિ- 2024માં પર્યાવરણ પ્રબંધનમાં મહિલાઓની ભૂમિકાનો સમાવેશ	15

સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર 2024

અંક: 315 – 316

સંપાદન મહેશ પંડ્યા		સંપાદકીય માર્ગદર્શન : ફાલ્ગુની જોષી સહાય : મહેશ પરમાર
ફક્ત ખાનગી વિતરણ અને શૈક્ષણિક હેતુ માટે જ (અનિયતકાલીન)		

જોખમમાં મૂકાયેલા ગ્રેટ ઈન્ડિયન બસ્ટર્ડને બચાવવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. કચ્છમાં માત્ર ત્રણ (3) જ ઘોરાડ બચ્યા છે અને થોડી સંખ્યામાં રાજસ્થાનમાં છે. પરંતુ આ ઓવરહેડ વીજવાયરથી તે પણ ખલાસ થઈ જવાની ભીતિ છે. આ સંદર્ભમાં, કોર્ટે આબોલવા પરિવર્તનને ઘટાડવાના પ્રયાસો સાથે જૈવવિવિધતા સંરક્ષણને સંતુલિત કરવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂક્યો હતો, અદાલતે જણાવ્યું હતું કે સંરક્ષણ અને વિકાસ વચ્ચે એક બીજા પર પસંદગી કરવાની વાત નથી. તેણે આગળ ચૂકાદો આપ્યો કે પર્યાવરણીય અધોગતિ અને આબોલવા પરિવર્તન માત્ર વન્યજીવનને જ નહીં પરંતુ માનવ જીવન અને આરોગ્યને પણ પ્રતિકૂળ અસર કરે છે, વધુમાં ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે સ્થિર અને સ્વચ્છ વાતાવરણ વિના, જીવન અને આરોગ્યનો અધિકાર ફક્ત સૈધાંતિક છે.

આબોલવા પરિવર્તન અને જીવનના અધિકાર વચ્ચેના નિર્વિવાદ જોડાણને ઓળખતા, કોર્ટે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે પર્યાવરણીય અધોગતિ સીમાંત સમુદાયોને અપ્રમાણસર રીતે અસર કરે છે. તેણે તર્ક આપ્યો કે આબોલવા પરિવર્તન જીવનના આવશ્યક પાસાઓ, જેમ કે સ્વચ્છ હવા, પાણી અને ખોરાકની પહોંચને સીધી રીતે નુકસાન કરે છે. અદાલતે રાજ્યની તેના નાગરિકોને આ જોખમોથી બચાવવાની ફરજ પર પ્રકાશ પાડ્યો. સમાનતાના સિદ્ધાંતોને સમર્થન આપતા કોર્ટે ખાતરી આપી કે સામાજિક-આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિને ધ્યાનમાં લીધા વિના તમામ વ્યક્તિઓને સ્વસ્થ વાતાવરણનો અધિકાર છે. આ ક્રાંતિકારી ચૂકાદો ભારતમાં હાલના પર્યાવરણીય ન્યાયશાસ્ત્ર પર આધારિત છે, જ્યાં સ્વચ્છ પર્યાવરણના અધિકારને કલમ 21 હેઠળ અગાઉ માન્યતા આપવામાં આવી છે. ચૂકાદામાંથી નીચેના મુદ્દા તરફ ધ્યાન આપવું અનિવાર્ય લાગે છે.

પર્યાવરણીય મુદ્દાઓને આગળ વધારવા :

- 1) ચૂકાદામાં આબોલવા પરિવર્તનની પ્રતિકૂળ અસરોને મૂળભૂત અધિકારોના ઉલ્લંઘન તરીકે સ્વીકારવામાં આવી છે, જેનાથી પર્યાવરણીય મુદ્દાઓને જાહેર અને કાનૂની ચર્ચામાં મોખરે મૂકવામાં આવે છે. આ માન્યતા પર્યાવરણીય સંરક્ષણ પર કેન્દ્રિત કાયદાકીય સુધારા અને નીતિગત ફેરફારોને આગળ ધપાવી શકે છે, નીતિ નિર્માતાઓને પર્યાવરણીય નુકસાન ઘટાડવા માટે કાયદા બનાવવા અને લાગુ કરવા માટે દબાણ કરી શકે છે.
- 2) આ નિર્ણયથી આબોલવા જેવાં મુદ્દાઓ પરની જન જાગૃતિ અને સામેલગીરીમાં વધારો થશે.
- 3) આ ચૂકાદો ભારતમાં વધતા આબોલવા મુકદ્દમા (કલાયમેટ લિટીગેશન) માટે કાનૂની પૂર્વધારણા સ્થાપિત કરે છે, જે નાગરિકોને આબોલવા સંબંધિત ફરિયાદોને ઉકેલવા માટે બંધારણીય

અદાલતોનો સંપર્ક કરવા સક્ષમ બનાવે છે. તે પર્યાવરણીય શાસનમાં જાહેર ભાગીદારીને મજબૂત બનાવે છે

- 4) આ નિર્ણય પેરિસ કરાર જેવી (આંતરરાષ્ટ્રીય જવાબદારીઓ) પ્રત્યેની ભારતની પ્રતિબંધતાઓ વધુ મજબૂત કરવાની સાથે નાગરિકોના અધિકારોનું રક્ષણ કરતી વખતે આબોલવા પરિવર્તનને આંતરરાષ્ટ્રીય જવાબદારીઓ સાથે વૈશ્વિક મંચ પર ભારતની ભૂમિકાને વધારે નિખારે છે. સાદી ભાષામાં જો ચૂકાદાનું અવલોકન કરીએ તો ચૂકાદો એવું કહે છે કે “બકરું કાઢતા ઊંટ ના પેસે” એનું ધ્યાન રાખવું એટલે કે કાર્બન ઉત્સર્જન ઘટાડતા પર્યાવરણ અને સજીવસૃષ્ટિને નુકસાન ના થાય તે જોવું જોઈએ.

ચૂકાદાના અમલીકરણમાં મર્યાદાઓ અને પડકારો:

- 1) ભારતે તેના આબોલવા લક્ષ્યોને પૂર્ણ કરવા માટે ઊર્જા રૂપાંતરણ માટે નવીનીકરણીય ઊર્જા અપનાવવા અને પર્યાવરણનું રક્ષણ કરવાની રીતમાં મોટા ફેરફારો કરવાની જરૂર છે. મોટા જળવિદ્યુત અને પરમાણુ પ્લાન્ટને 'નવીનીકરણીય' તરીકે વર્ગીકરણ કરવું એ તેમના નોંધપાત્ર પર્યાવરણીય અને સામાજિક પ્રભાવોને કારણે સમસ્યારૂપ છે. આવું વર્ગીકરણ ખરેખર ટકાઉ ઊર્જા નીતિઓ વિકસાવવાના પ્રયાસોને જટિલ બનાવે છે.
- 2) નવીનીકરણીય ઊર્જાને પ્રોત્સાહન આપતી વખતે કોર્ટેનો ચૂકાદો આ રૂપાંતરણ સમસ્યારૂપ પાસાઓને પૂરતા પ્રમાણમાં સંબોધતો નથી. મેગા સોલાર અને પવનઊર્જા પ્રોજેક્ટ્સ ઘણીવાર સંપૂર્ણ પર્યાવરણીય અસર મૂલ્યાંકન (EAs) પ્રક્રિયાને બાયપાસ કરે છે. આ કડક મૂલ્યાંકનનો અભાવ ઈકોસિસ્ટમ અને સ્થાનિક સમુદાયોને નોંધપાત્ર પ્રતિકૂળ અસરો તરફ દોરી જાય છે, જે ચૂકાદાના પર્યાવરણીય સંરક્ષણ લક્ષ્યોને નબળા પાડે છે. પર્યાવરણીય સંરક્ષણ લક્ષ્યોને પાટા પરથી ઉતારતા નવા ઊર્જા પ્રોજેક્ટ્સ, ખાસ કરીને નવા કોલસા ખાણકામ પ્રોજેક્ટ્સની અવિરત મંજૂરીમાં સ્પષ્ટપણે વિરોધાભાસ દેખાય છે. પર્યાવરણ મિત્ર દ્વારા સરકારને વારંવાર વિનંતીઓ કરાઈ છે કે પવનઊર્જા અને સૌરઊર્જાના મોટા પ્રોજેક્ટ્સ માટે પર્યાવરણીય અસરો, સામાજિક-આર્થિક અસરોનું મૂલ્યાંકન ફરજિયાત બનાવીને લોક સુનાવણી યોજિત કર્યા બાદ જ પર્યાવરણીય સંમતિ આપો.

કાયદાથી આગળ વધીને અમલીકરણ તરફ આગળ વધવું:

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતનો સીમાચિહ્નરૂપ ચૂકાદો પર્યાવરણીય ન્યાયને મૂળભૂત માનવ અધિકારો સાથે સાંકળે છે, જે આબોલવા પરિવર્તનને કાનૂની અને જાહેર ચર્ચાના કેન્દ્રમાં લાવે છે. આ નિર્ણય ભારતના પર્યાવરણીય ન્યાયશાસ્ત્રમાં એક મહત્વપૂર્ણ સીમાચિહ્નરૂપ છે, જે કાનૂની માર્ગો દ્વારા આબોલવા પરિવર્તનને સંબોધવા તરફના પરિવર્તનનો સંકેત આપે છે. આમાં બધા મોટા પ્રોજેક્ટ્સ માટે ફરજિયાત EIA(પર્યાવરણીય અસરોનું મૂલ્યાંકન) ની

જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવાનો સમાવેશ થાય છે, પછી ભલે તે "નવીનીકરણીય" તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા હોય કે ન હોય. જો કે, EIA ફરજિયાત કરાયેલા કેટલાક પ્રોજેક્ટ્સ પણ પર્યાવરણને નુકસાન પહોંચાડે છે. ભારતમાં આ અમલદારશાહી પડકારનો સામનો કરવા માટે, મજબૂત દેખરેખ પધ્ધતિઓ અને અમલીકરણ માળખા સ્થાપિત કરવા મહત્વપૂર્ણ છે. જેમકે, નિયમનકારી સંસ્થાઓને પૂરતા સંસાધનો અને કુશળતા સાથે સશક્ત બનાવવા, બિન-પાલન માટે કડક ઇંડ લાગુ કરવા અને પ્રોજેક્ટ મંજૂરી પ્રક્રિયામાં પારદર્શિતા અને જવાબદારીને પ્રોત્સાહન આપવાનો સમાવેશ થાય છે. સંસ્થાકીય ક્ષમતાને મજબૂત બનાવવી મહત્વપૂર્ણ છે, જેમાં પર્યાવરણીય એજન્સીઓની તકનીકી કુશળતા વધારવી અને આબોહવા પહેલ માટે પૂરતું ભંડોળ પૂરું પાડવું પણ સામેલ છે. પર્યાવરણીય નીતિઓ માટે, ખાસ કરીને આબોહવા પરિવર્તનથી સૌથી વધુ પ્રભાવિત લોકો માટે, સામુદાયિક જોડાણ અને શિક્ષણ મહત્વપૂર્ણ છે.

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતનો આ ચૂકાદો પર્યાવરણીય ન્યાયને મૂળભૂત માનવ અધિકારો સાથે સંકલિત કરવામાં એક મહત્વપૂર્ણ સીમાચિહ્નરૂપ છે, જે વધુ નક્કર નીતિગત પગલાં અને સંસ્થાકીય પ્રતિભાવો માટે જગ્યા બનાવે છે. ભારત આબોહવા પરિવર્તન સામેની લડાઈમાં વૈશ્વિક મંચ પર નેતાગીરી લઈ રહ્યું છે ત્યારે આ ચૂકાદો પરિવર્તનકારી પગલાં માટે એક સ્પષ્ટ આહવાન તરીકે કામ કરશે. આ પગલું નીતિ નિર્માતાઓ, નાગરિકો અને આંતરરાષ્ટ્રીય ભાગીદારોને આપણા ગ્રહ અને તેના લોકોની સુરક્ષા માટે એક થવા વિનંતી કરે છે. આગળનો માર્ગ પડકારજનક છે, પરંતુ સંયુક્ત પ્રયાસો સાથે તે ટકાઉ અને સમાન ભવિષ્યને ઉજ્જવળ બનાવશે.

મહેશ પંડ્યા

(કુદરતી પ્રકોપ કે પછી ઈરાદા પૂર્વકની ભૂલોને.... પાના નં.

12 નું ચાલુ)

2006 માં સંપૂર્ણ ભરાયેલા ઉકાઈ ડેમના દરવાજા ખોલવામાં આવતા તાપીમાં ભારે પૂર આવ્યું જેને લીધે સુરત શહેરમાં પણ જનમાલની ભારે ખુવારી થયેલી. રાજ્યની સરકારે આ બધી કુદરતી આપત્તિ કહો કે માનવસર્જિત આપત્તિ કહો તેનો સવિસ્તાર અભ્યાસ કરીને તેમાં શું શું ત્રુટિઓ, ઉણપો રહી હતી તે નક્કી કરવું જોઈએ. આ બધી હોનારતોમાંથી પદાર્થપાઠ મેળવીને નવેસરથી રાજ્ય સરકારે ડીઝાસ્ટર મેનેજમેન્ટ પ્લાન તૈયાર કરવો જોઈએ.

છેલ્લા 10 વર્ષથી ગુજરાતમાં સરેરાશ વરસાદ 110 ટકા પડ્યો છે. તેમ છતાં રાજ્યનું જળસ્તર ઊંચું આવતું નથી. ડાર્ક ઝોન તાલુકાઓની સંખ્યા ઘટતી નથી. બીજી તરફ, દર ચોમાસામાં બે થી ત્રણ વખત સરેરાશ 70 થી 80 ડેમો છલકાઈ જાય છે. અને ફેબ્રુઆરી માસ આવતા

સુધીમાં મોટાભાગના નાના અને મધ્યમ કદના ડેમો તળિયાઝાટક થઈ જાય છે. બારેમાસ સૂકી રહેતી નદીઓ પણ ચોમાસામાં પૂરની પરિસ્થિતિ ઉભી કરે છે. સરકારે આ પરિસ્થિતિ અંગે વિચારવાની જરૂર છે. ઉપરોક્ત સમસ્યાઓને પહોંચી વળવા સરકારે નીચે મુજબના પગલા ભરવા આવશ્યક છે.

- નદીઓના પટમાં થઈ રહેલું ગેરકાયદે રેતી ખનન અટકાવવું જોઈએ. (રેતી ખનન થવાથી પાણીનું ઝરણ થતું નથી ઉપરાંત ચોમાસાનું પાણી પૂર સ્વરૂપે નુકસાન કરતું દરિયામાં વહી જાય છે.)
- નાના અને મધ્યમ ડેમોમાંથી નિયમિત રીતે કાંપ કાઢવો જોઈએ (કાંપ નહિ કાઢવાથી ડેમની જળ સંગ્રહવાની ક્ષમતામાં ઘટાડો થાય છે. વળી, જો કાંપ કાઢવામાં આવે તો ડેમની આસપાસનાં ખેતરોની ફળદ્રુપતામાં વધારો થાય)
- રાજ્યભરમાં આવેલાં હયાત તળાવોને ચોમાસા પહેલાં ઊંડાં કરવાની જરૂર છે. (2017 થી જળ સંચય અભિયાન શરુ તો કર્યું છે, પરંતુ તેનાં પરિણામો દેખાતાં નથી)
- રાજ્યની વડી અદાલતે 2000 ની સાલમાં શૈલેશ શાહ વિરુદ્ધ ગુજરાત સરકારના કેસમાં રાજ્યનાં તમામ તળાવોનું સર્વેક્ષણ કરીને તેની જાળવણી કરવાના આદેશો આપેલા, પરંતુ રાજ્યની સરકાર આ ચુકાદાનું અમલીકરણ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડી હોય તેમ લાગે છે, કારણ કે દેવભૂમિ દ્વારકામાં તળાવોમાં થઈ રહેલાં દબાણોને લઈને તાજેતરમાં ગુજરાતની વડી અદાલતમાં એક કેસ ચાલી રહ્યો છે,
- જેમાં વડી અદાલતે નવેસરથી ચુકાદો આપીને રાજ્ય સરકારને રાજ્યનાં તમામ તળાવોની યાદી કરીને તેને જાળવવાનું કહ્યું છે.
- દરિયા કિનારે મેન્ગ્રુવ્ઝ/ચેરિયાનાં વૃક્ષોની જાળવણી કરવાની આવશ્યકતા છે જેની ગંભીર નોંધ ગત વર્ષે કેંગના અહેવાલમાં લેવાઈ છે. દરિયાની રક્ષક દીવાલ જેવા મેન્ગ્રુવ્ઝ દરિયાનું ધોવાણ અટકાવવાની સાથે વાવાઝોડા અને સુનામીની તીવ્રતા ઘટાડવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.

• પૂરગ્રસ્ત ફળદ્રુપ જમીનોને નવસાધ્ય કરવાની તાકીદે જરૂર છે. જમીન વિકાસ નિગમ પહેલાં આ કામ કરતું હતું પરંતુ છેલ્લાં ત્રણેક વર્ષથી આ કામ જાણે કે અટકી પડ્યું છે.

• શહેરોમાં ગટરોની લાઈનો તેની ક્ષમતા કરતાં ઓછી છે જેને લીધે ગટરનાં પાણી સ્ટોર્મ વોટર પાઈપોમાં વહેવડાવવામાં આવવાથી પણ શહેરોમાં પૂરની પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થાય છે.

• શહેરોમાં ટાઉન પ્લાનિંગ સ્કીમ (TP) કરતાં પહેલાં ગટર વ્યવસ્થા તેમજ તળાવનાં દબાણ ન થાય ઉપરાંત વરસાદી પાણીનાં વહેણ ન રોકાય તે પ્રમાણે કરવાની જરૂર છે.

છેલ્લાં કેટલાક વર્ષોના અનુભવથી લાગે છે કે, ગુજરાતમાં પૂરની પરિસ્થિતિ કુદરતી કરતા માનવસર્જિત વધારે છે. નાગરિકોએ અને સરકારે સંયુક્ત રીતે આ બાબતે સભાનતા કેળવવાની જરૂરિયાત લાગે છે.

સીસાનો ઉપયોગ ઘટાડવાની તાતી જરૂર છે

મહેશ પંડ્યા

વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાએ સીસા મુક્તિથી ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે એક અઠવારિયું જાગૃતિ અભિયાન ચલાવવા હાકલ કરી

સીસું એ ઝેરી ધાતુ છે અને તે જુદા-જુદા સ્વરૂપે આખા વિશ્વમાં ફેલાઈ ગઈ છે. જેના લીધે પર્યાવરણ દૂષિત થયું છે અને વિશ્વના ઘણા ભાગોમાં આરોગ્યલક્ષી ગંભીર પ્રશ્નો ઉભા થયા છે. લાંબા ગાળે સીસાના ઝેરી તત્વો શરીરમાં જમા થતા જ્ઞાનતંતુ, રક્તકણો, જઠરાગ્નિ સાથે સંકળાયેલા રોગો થઈ રહ્યા છે. સીસાના તત્વો જો ઓછી માત્રામાં પણ બાળકોના શરીરમાં જમા થાય તો તેમને ગંભીર શારીરિક અસરો થાય છે. કેટલીક વખત તો સારવાર ના થઈ શકે તે પ્રકારે ન્યુરોલોજીકલ નુકસાન થતું જોવા મળ્યું છે. ધી ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ફોર હેલ્થ મેટ્રીક્સ એન્ડ ઈલેવેન્ટ્યુએશનના વર્ષ 2017ના અભ્યાસ પરથી એવું અનુમાન કરી શકાય કે સીસાને કારણે વિશ્વમાં 10 લાખ 60 લજર મોત થયા છે, જ્યારે 244 લાખ લોકોના આરોગ્ય પર ગંભીર અસર થઈ છે. હવે, પેટ્રોલમાં, પેઈન્ટ, પ્લમ્બિંગ, સોલ્ડરીંગ વગરેમાં સીસાનો ઉપયોગ ઘટાડવાની તાતી જરૂર છે. ખાસ કરીને વિકાસશીલ દેશોમાં સીસા ધાતુનો વ્યાપક ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

ખનન, સ્મેલ્ટીંગ, રીફાઈનીંગ જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં સીસું વપરાય છે જેને લીધે પર્યાવરણ પ્રદૂષિત થઈ રહ્યું છે. સીસા યુક્ત

પેટ્રોલ, હવાઈ બળતણ, જુદી-જુદી બનાવટોમાં જ્યાં સીસું વપરાય છે જેમકે, લીડ એસીડ બેટરીઝ, પેઈન્ટ, ચળકાટ અને સીસા યુક્ત કાચ વગેરે ઉપરાંત, ઘરેણા બનાવવા, બે ધાતુઓનું જોડાણ કરવા, સિરામિક, અને ઈલેક્ટ્રોનિક કચરામાંથી પણ સીસું મળે છે. PVC ની જે પાઈપ દ્વારા પાણી મેળવવામાં આવે છે તેમાં પણ સીસું ભળે છે. આ ઉપરાંત કુદરતી કારણોથી પણ સીસું પર્યાવરણને પ્રદૂષિત કરે છે. જેમકે, જ્વાળામુખી, જીઓકેમિકલ વાતાવરણ, જમીનમાંથી મળતું સીસું, ખનન વિસ્તારમાંથી મળતા પાણીમાં પણ સીસાનાં તત્વો જોવા મળ્યા છે જેને લીધે પણ પર્યાવરણીય પ્રદૂષણ થાય છે. એક વખતે જો સીસું વાતાવરણમાં આવી જાય છે પછી તે હંમેશને માટે જળવાઈ રહેતું હોય છે. સ્થાયીપણાના આ ગુણને લીધે તે વાતાવરણમાં ફર્યા કરે છે અને વિશ્વના અંતરિયાળ વિસ્તારો સુધી પહોંચી જાય છે.

સામાન્ય રીતે લીડ એસીડ બેટરીઝમાં, પ્લમ્બિંગ મટેરિયલમાં અને મિશ્ર ધાતુઓમાં સીસાનો વપરાશ થતો હોય છે. કેબલ કવર માટે, પેઈન્ટ્સ તેમજ દારૂગોળો બનાવવા સીસાનો મહત્તમ ઉપયોગ થાય છે. આ બધી બનાવટોની પ્રક્રિયામાં રહેલ કામદારો સીસા યુક્ત વ્યવસાયિક રોગોનો ભોગ બને છે. પેઈન્ટ્સમાંથી લીડ કન્ટેન દૂર કરવા માટેની પ્રક્રિયા વખતે તેમજ શીપ બિલ્ડીંગ કરવા તેમજ તેને તોડવા માટેની પ્રક્રિયામાં પણ સીસું છુટું પડતા આરોગ્ય ઉપર અસર થાય છે. ઈલેક્ટ્રીકલ અને ઈલેક્ટ્રોનિક કચરાને વિઘટન કરવાની પ્રક્રિયામાં પણ સીસું છુટું પડતા તે માનવ શરીરને હાનિ પહોંચાડે છે. પેટ્રોલમાં લુબ્રિકન્ટ તેમજ પ્રીઈગનીશન રોકવા માટે પણ tetraethyl અને tetramethyl મિશ્રિત સીસું વપરાય છે જેને લીધે વાહન વ્યવહારથી થતા પ્રદૂષણમાંથી ઈનઓર્ગેનિક પાર્ટીકલ્સ બહાર ફેંકાય છે, જેનાથી માનવ આરોગ્ય ઉપર ગંભીર ખતરો છે. મોટા ભાગના દેશો ક્રમશઃ આ પ્રકારના સીસાયુક્ત પેટ્રોલનો ઉપયોગ ઘટાડી રહ્યા છે જેનાથી નોંધપાત્ર હકારાત્મક પરિણામો જોવા મળ્યા છે. આજે પણ હવાઈ જહાજોમાં સીસાયુક્ત બળતણ ઉમેરવામાં આવે છે. જૂના ઉદ્યોગો કે જેમાં સીસું વપરાતું હતું તેને સ્વચ્છ નહિ કરવાથી વર્ષો સુધી સીસું જમીનોમાં જમા થયું છે અને ધૂળ દ્વારા હાથ અને મોઢામાં તે પહોંચવાથી બાળકો મહદંશે આનો ભોગ બની રહ્યા છે. જે લોકો ધુમ્રપાન નથી કરતા તેવા લોકોના શરીરમાં પણ રોજ બરોજ ખોરાક અને ધૂળ દ્વારા સીસાનાં તત્વો શરીરમાં જમા થાય છે. ખોરાક બનાવવાની પ્રક્રિયા અને તેના પેકેજિંગને લીધે તેમજ હવામાં રહેલ સીસાનાં

તત્વો શરીરમાં જમા થાય છે. ઓદ્યોગિક વાયુ પ્રદૂષણને કારણે સીસાના તત્વો ધાન્ય પાકો પર જમા થાય છે જેના લીધે પણ માનવ શરીરમાં સીસાનાં તત્વો ખોરાક સ્વરૂપે પ્રવેશે છે. સીસાયુક્ત સાધનો કે જેમાં ખોરાક અને પ્રવાહી ખોરાક ભરવામાં આવે છે તેને લીધે પણ સીસાના તત્વો શરીરમાં જમા થાય છે. જે લોકો ધૂમ્રપાન કરે છે તે લોકોમાં તમાકુના છોડમાં જમા થયેલા સીસાના તત્વો મારફતે સીસાનું તત્વ શરીરમાં દાખલ થાય છે.

Many countries still lack legal restrictions on lead in paint with penalties for non-compliance.

Take steps now to enact and enforce lead paint laws.
#BanLeadPaint Now!

Finish the Job, #BanLeadPaint to Protect Children's Health!

IPEN for a Toxics-Free Future

સામાન્ય રીતે કુદરતી રીતે મળતા પાણીમાં સીસાનું તત્વ નહિવત હોય છે. પરંતુ ઘરમાં પાણી પરિવહન કરવા માટે જે PVC ની પાઈપ વાપરવામાં આવે છે તેમાંથી સીસું પાણીમાં પ્રવેશે છે, જે આપણા શરીરમાં જમા થાય છે. પ્લમ્બિંગ મટીરિયલ દ્વારા પાણીમાં જે સીસું જમા થાય છે તે વિવિધ બાબતો જેમકે તાપમાન, પાણી કેટલો સમય પાઈપમાં રહ્યું તે, પાણીનું પી.એચ. વગેરે પર આધારિત છે. સોફ્ટ અને એસિડીક પાણી ખૂબ સરળતાથી સીસું પાણીમાં ભેળવી દે છે. ધૂળ અને માટીમાંથી મળતું સીસું બાળકોની વારંવાર મોઢામાં હાથ નાખવાની આદત/પ્રક્રિયાને લીધે વધારે પ્રમાણમાં જમા થાય છે.

બાળકોના રમકડાઓમાં પણ ચળકાટ ઉભો કરવા રંગમાં સીસું ભેળવી દેવાથી નુકસાન કરે છે, ખાસ કરીને બાળકોના આરોગ્યને નુકસાન કરે છે. બાળકોના રંગબેરંગી ચિતરામણવાળા કપડાંઓ, કાર્ટૂનવાળા કપડાંઓમાં પણ સીસું વપરાય છે જે નુકસાન કરે છે.

શરીરમાં રહેલ સીસાને લીધે મગજ, લીવર, કીડની અને હાડકાંમાં આડઅસરો જોવા મળે છે. સીસાનાં તત્વો દાંત અને હાડકામાં પણ જમા થાય છે. બાળકો, ખાસ કરીને પુખ્તવયનાં લોકોની સરખામણીએ તેઓ ચારથી પાંચ વખત કરતા પણ વધારે વખત સંપર્કમાં આવે છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓ અને નવજાત બાળકોને આ સીસાનાં ઝેરી તત્વો ખૂબ જ ગંભીર અસર પહોંચાડે છે. બાળકોને પુખ્ત વયના લોકો કરતા સીસાનાં ઝેરી તત્વો વધારે અસર કરે છે કારણ કે, (1) બાળકોના વર્તન (જેમકે, વારંવાર હાથ મોઢામાં નાખવો, અંગૂઠો ચૂસવો, વારંવાર જુદા-જુદા પદાર્થોને અડવું) ને લીધે તેના શરીરના વજન કરતા વધારે માત્રામાં જમા થાય છે. (2) વધારે પડતી ધૂળ તેમના શરીરમાં પ્રવેશે છે (3) જઠરમાં પણ જલ્દી પ્રવેશે છે. (4) બાળકોને મગજમાં બ્લડ પલોચાડવાની પ્રક્રિયા પૂરતી વિકસિત થઈ હોતી નથી (5) તેમની ન્યુરોલોજીકલ સિસ્ટમ પણ વૃદ્ધિ પામી રહી હોય છે. કિશોરોમાં તેમની વિકાસ પામી રહેલી નર્વસ સિસ્ટમને ગંભીર રીતે અસર કરે છે. તે તેમના બુદ્ધિ આંક (IQ – ઈન્ટેલીજન્સ ક્વોશન્ટ)ને અસર કરે છે.

વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WHO) તથા ફૂડ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર ઓર્ગેનાઈઝેશન ઓફ યુનાઈટેડ નેશન્સના સંયુક્ત ઉપક્રમે બનેલી એક એક્સપર્ટ કમિટીએ સીસાનું પ્રમાણ કેટલું હોવું જોઈએ તે નક્કી કર્યું. Previously Established Provisional Tolerable weekly intake (PTWI) જેને આધારે 25 માઈક્રોગ્રામ/કિલોગ્રામ એક અઠવાડિયામાં શરીરમાં હોઈ શકે તેનાથી વધારે ના હોઈ શકે. પીવાના પાણીમાં 10 માઈક્રોગ્રામ/લીટર તેમજ હવામાં 0.5 માઈક્રોગ્રામ/મીટર ક્યુબ (વાર્ષિક સરેરાશ) પ્રમાણ નક્કી કરાયું છે.

ગ્લોબલ ફેમવર્ક ઓન કેમિકલ્સના ઉપક્રમે વિશ્વની વિવિધ સંસ્થાઓ માનવ આરોગ્ય અને પર્યાવરણ જાળવણીના કામમાં કાર્યરત છે.

GREEN CATALYST

Nurturing Youth for Environment Protection

An initiative by ParyavaranMitra

ગ્રીન કેટાલિસ્ટ પ્રવૃત્તિ

નવા ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યો માટે તાલીમ કાર્યક્રમ

નવા ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યો માટે એક ઈન્ડક્શન તાલીમ કાર્યક્રમ 16 સપ્ટેમ્બર 2024ના રોજ આયોજિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ સત્રની શરૂઆત પર્યાવરણ મિત્રના નિયામક શ્રી મહેશ પંડ્યાએ વર્તમાન પર્યાવરણીય સ્થિતિ અંગેના સંવાદથી થઈ. સહભાગીઓ સાથે પર્યાવરણમિત્રના સ્ટાફના સભ્યો અને સિનિયર ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યોના પરિચયથી સત્રની શરૂઆત થઈ. ત્યારબાદના વિવિધ સત્રોમાં વિષય નિષ્ણાતોએ સહભાગીઓ સાથે પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ અંગે ઉદાહરણ સહિત માહિતી આપી. નિષ્ણાત સભ્યો ડૉ. ચિરાગ ભીમાણી, મહેશ પંડ્યા, જયેશ પંડ્યા, પ્રો. સંજય ઠાકર, પ્રો. ભૂમિકા બારોટ, અને ડૉ. રીટા પટેલે વિદ્યાર્થીઓ સાથે વિવિધ પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ પર સંવાદ થકી અનુભવ આધારિત ચર્ચા કરી. આ કાર્યક્રમમાં એન્જિનિયરિંગ, કાયદા, પત્રકારત્વ, સમાજકાર્ય, શિક્ષણ ક્ષેત્રના વિદ્યાર્થીઓ સહભાગી બન્યા હતા.

પર્યાવરણીય જાગૃતિ કાર્યક્રમો

પર્યાવરણ મિત્ર દ્વારા પર્યાવરણીય જાગૃતિ અને સુરક્ષા માટે વેસ્ટ મેનેજમેન્ટ, ક્લાઈમેટ ચેન્જ, પર્યાવરણીય જાગૃતિમાં યુવાનોની ભૂમિકા અને ભાગીદારી વધારવા હેતુ “ગ્રીન કેટાલિસ્ટ” નામે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે જેમાં જુદી જુદી કોલેજના અને જુદી ફેકલ્ટીના વિદ્યાર્થીઓ જોડાઈને વિવિધ કાર્યક્રમો આપી પર્યાવરણ અંગે શિક્ષણ અને જાગૃતિ માટે કાર્યશીલ છે. આ પ્રવૃત્તિ મુખ્યત્વે ત્રણ ક્ષેત્રે થઈ રહી છે જેમાં (૧) પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે (૨)

માધ્યમિક/ઉચ્ચતર માધ્યમિકના વિદ્યાર્થીઓ સાથે અને (૩) કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ સાથે.

સપ્ટેમ્બર મહિનામાં સેન્ટ ઝેવિયર્સ સોશિયલ સર્વિસ સોસાયટી સાથે સંકલનથી ઓઢવ, ગોમતીપુર, સરસપુર, વાડજ વગેરે વિસ્તારની શાળામાં બાળકો સાથે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી હતી જેમાં

બાળકોને સચિત્ર પોસ્ટરો દ્વારા પર્યાવરણજાગૃતિ અને કચરાનું વ્યવસ્થાપન અંગે સમજ આપવામાં આવી હતી. સુશ્રી રુપશાનાબેન દ્વારા સ્વચ્છતા અંતર્ગત સ્લોગનો સાથે પ્લાસ્ટિક મુક્ત ભારત અભિયાન અંગે બાળકોને માહિતગાર કર્યા તેમજ બાળકો સાથે પર્યાવરણ અંગેની સમસ્યાઓ અને જાગૃતિ બાબતે પ્રશ્નોત્તરી કરી બાળકો પર્યાવરણ પ્રત્યે રસ દાખવતા થાય તેમાટે પ્રયત્નો કર્યા સાથે સાથે ડસ્ટબિનનો ઉપયોગ અને ભીનો-સૂકો કચરો અલગ રાખવાની બાબતે તથા પ્લાસ્ટીકનો વપરાશ ના કરે અથવા પ્લાસ્ટીકનો ઉપયોગ ઘટાડવા પર વાત કરી બાળકોમાં સમજ આપી.

આ શાળાઓમાં પર્યાવરણીય જાગૃતિ કાર્યક્રમો યોજાયા હતા

તારીખ	શાળાનું નામ
6 સપ્ટેમ્બર	ઓઢવ ગુજરાતી શાળા નંબર-૨
10 સપ્ટેમ્બર	સરસપુર હિન્દી શાળા 1-2 (સવારની સ્કૂલ) ઓઢવ ગુજરાતી શાળા નંબર 2 (બપોરની સ્કૂલ),
12 સપ્ટેમ્બર	સરસપુર ઉર્દૂ શાળા નંબર 2
13 સપ્ટેમ્બર	ઓઢવ ગુજરાતી શાળા નંબર 2
17 સપ્ટેમ્બર	સરસપુર ગુજરાતી શાળા નંબર 6
20 સપ્ટેમ્બર	સરસપુર ઉર્દૂ શાળા નંબર 3
23 સપ્ટેમ્બર	સરસપુર ઉર્દૂ શાળા નં. 1,2

આ શાળાઓના 1800 થી વધુ વિદ્યાર્થીઓ સાથે પર્યાવરણીય જાગૃતિ અને જાળવણીનો વિચાર પ્રેરકરૂપ અને તે હેતુથી જુદી-જુદી પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવી હતી જેમાં પર્યાવરણ શિક્ષણ અંગે નિબંધ લેખન સ્પર્ધા, પોસ્ટર મેકિંગ, ઈકો ફ્રેન્ડલી ગણેશ ઉત્સવ, બેસ્ટ હોમ વેસ્ટ (કચરામાંથી ઉત્તમ સર્જન), સ્લોગન મેકિંગ, પર્યાવરણ સંબંધિત કાવ્ય સ્પર્ધા વગેરે પ્રવૃત્તિઓ સાથે બાળકોમાં પર્યાવરણ જાગૃતિ અને શિક્ષણનો ખ્યાલ વિકસાવી શકાયો. સ્કૂલોમાં પર્યાવરણ જાગૃતિ પ્રત્યે સ્કૂલોમાં રસ કેળવાય તે હેતુથી સહભાગી અનેલ વિદ્યાર્થીઓ અને સ્કૂલોને પર્યાવરણ મિત્ર દ્વારા પ્રમાણપત્ર પણ એનાયત કરવામાં આવ્યા હતા.

ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યોએ શાળામાં પર્યાવરણીય સ્પર્ધા અને જાગૃતિ સત્રનું આયોજન કર્યું

મણિનગર, ગુરુકુળ, રાણીપ, ચાંદખેડા, ગોતા અને સેટેલાઈટ વિસ્તારની સ્કૂલોમાં સ્પર્ધાત્મક પ્રવૃત્તિઓ સાથે પર્યાવરણ અંગે સમજ અને શિક્ષણ વધે તથા જાગૃતિ આવે તે હેતુથી માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓ સાથે કાર્યક્રમ આયોજિત કર્યો હતો.

સ્વામિનારાયણ વિદ્યાલય મણિનગર, સંસ્કાર વિદ્યાલય સેટેલાઈટ, નવ સર્જન સ્કૂલ રાણીપ, શેઠ અમુલખ વિદ્યાલય ગોતા તથા મણીપ્રભુ હાઈસ્કૂલ ચાંદખેડા ખાતે માધ્યમિક સ્કૂલના

વિદ્યાર્થીઓ સાથે પર્યાવરણીય જાગૃતિ અને જાળવણીનો વિચાર પ્રેરકરૂપ અને તે હેતુથી જુદી-જુદી પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવી હતી જેમાં પર્યાવરણ શિક્ષણ અંગે નિબંધ લેખન સ્પર્ધા, પોસ્ટર મેકિંગ, ઈકો ફ્રેન્ડલી ગણેશ ઉત્સવ, બેસ્ટ હોમ વેસ્ટ (કચરામાંથી ઉત્તમ

સર્જન), સ્લોગન મેકિંગ, પર્યાવરણ સંબંધિત કાવ્ય સ્પર્ધા વગેરે પ્રવૃત્તિઓ સાથે બાળકોમાં પર્યાવરણ જાળવણી પ્રત્યે લગાવ કરવાનો ખ્યાલ વિકસાવ્યો અને પ્લાસ્ટિક કચરાને ઘટાડવા તથા વીજળી વપરાશ ઘટાડવા પોતાના ઘરેથી શરૂઆત કરવા સહમતિ લેવામાં આવી. પ્લાસ્ટિક કચરો અને ઘરેલું કચરાથી થતી સમસ્યાઓ અંગે સમજતા બાળકોમાં પર્યાવરણ પ્રત્યે જાળવણી કરવા ઉત્સાહ જોવા મળ્યો. આ પ્રવૃત્તિઓમાં 400 વિદ્યાર્થીઓ સ્પર્ધામાં સહભાગી બન્યા હતા જ્યારે પર્યાવરણીય જાગૃતિ સત્રમાં 1200 વિદ્યાર્થીઓ સહભાગી બન્યા હતા. પર્યાવરણીય સ્પર્ધાઓમાં સહભાગી અનેલ તમામ વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહન સ્વરૂપે વિવિધ ઈનામ વિતરણ પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

:- વિશેષ કાર્યક્રમો :-

ક્લાઈમેટ કેટાલિસ્ટ સમિટ 2024

ગ્રીન કેટાલિસ્ટ ટીમે દ્વારા તા. 28 સપ્ટેમ્બર 2024ના રોજ “ક્લાઈમેટ કેટાલિસ્ટ સમિટ: યૂથ એસેમ્બલી” આયોજિત કરવામાં આવી હતી. જેનો મુખ્ય હેતુ વર્તમાન પર્યાવરણીય પડકાર ક્લાયમેટ ક્રાઈસીસ સંદર્ભે પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં યુવાનોની સહભાગિતા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનો હતો. આ સમિટમાં ચાર મુખ્ય વિષયો પર યુવાનો દ્વારા રજૂઆત કરવામાં આવી હતી -

ક્લાસ્ટિક વેસ્ટનું જોખમ ઘટાડવાના ઉકેલો, હવા પ્રદૂષણ અને જાહેર આરોગ્ય, શહેરી વિસ્તારના પર્યાવરણીય પડકારો અને મોસમ પરિવર્તનની અસરોમાં યુવાનોની ભૂમિકા. આ સમિટમાં જુદી જુદી 15 કોલેજોના 60 વિદ્યાર્થીઓએ સક્રિય રીતે ભાગ લીધો હતો. જેમણે દર્શાવેલ વિષયો પર પોતાના વિચારો અને સૂચનો રજૂ કર્યા હતા. સમિટમાં મૂલ્યાંકન માટે 16 નિષ્ણાત સભ્યોની સમિતિ દ્વારા આ ચાર વિષય પર રજૂ થયેલ વિચારો, સૂચનોનું મૂલ્યાંકન કર્યું. વિજેતાઓ અને ભાગ લેનાર સંસ્થાઓને પુરસ્કાર અને પ્રમાણપત્રો આપવામાં આવ્યા હતા. આ યુથ એસેમ્બલીમાં કુલ 100 સહભાગીઓએ સક્રિય રીતે ભાગ લીધો અને પર્યાવરણીય ઉકેલો પર અર્થપૂર્ણ ચર્ચાઓમાં યોગદાન આપ્યું હતું. આ કાર્યક્રમનું સફળ સંચાલન ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યો દેવાંગ, પંકજ તથા ઉત્કર્ષનું વિશેષ યોગદાન રહ્યું હતું.

યુવાનો ક્લાયમેટ ક્રાઈસીસની વર્તમાન સ્થિતિમાં પર્યાવરણીય નિર્ણય પ્રક્રિયામાં સહભાગી બને તે માટે કાર્યક્રમના અંતે ગુજરાત રાજ્યના ભૂતપૂર્વ મુખ્યપ્રધાનશ્રી સુરેશચંદ્ર મહેતાએ અસરકારક અને પ્રોત્સાહક સંબોધન કર્યું. વિજેતા વિદ્યાર્થીઓને પ્રમાણપત્ર અને મેડલથી નવાજવામાં આવ્યા. પર્યાવરણીય શાસન

પ્રક્રિયામાં ભવિષ્યના નાગરીકો – યુવાઓની ભૂમિકા અત્યંત મહત્વની બની રહે છે. તે સંદેશ સાથે આ સહભાગીઓની સક્રિયતાની નોંધ લેતા માનનીય સુરેશભાઈએ પૃથ્વીના ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે સહિયારા પ્રયાસો મહત્વના બની રહેશે તેવી આશા વ્યક્ત કરી. આવા

કાર્યક્રમોનું આયોજન ક્લાયમેટ ચેઈન્જની નકારાત્મક છબી સામે થઈ રહેલા સકારાત્મક આચારવિચારને પ્રતિબંધિત કરે છે અને યુવાનોમાં સક્રિયતા લાવે છે.

“પર્યાવરણીય પડકારોમાં સામાજિક કાર્યની ભૂમિકા: 12 સપ્ટેમ્બર 2024:

પર્યાવરણમિત્ર અને હેમચંદ્રાચાર્ય નોર્થ ગુજરાત યુનિવર્સિટી (HNGU), પાટણ દ્વારા “પર્યાવરણીય પડકારોમાં સામાજિક કાર્યની ભૂમિકા” વિષય પર એક વર્કશોપ આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો. આ વર્કશોપનો હેતુ પર્યાવરણીય પડકારો અને સામાજિક કાર્ય અધ્યયન વચ્ચે સેતુરૂપ જોડાણ કરવાનો હતો, ખાસ કરીને સામાજિક કાર્યના અધ્યાપકો પર્યાવરણીય સમસ્યાઓને હલ કરવામાં કેવી રીતે યોગદાન આપી શકે છે તે બાબતને મહત્વ અપાયું હતું. આ વર્કશોપમાં ઉત્તર ગુજરાત વિસ્તારમાં પાટણ, સાબરકાંઠા, બનાસકાંઠા, અરવલ્લી અને મહેસાણા સહિત 5 જિલ્લાઓના 30 થી વધુ સંસ્થાઓમાંથી 70 અધ્યાપકોની સહભાગિતા રહી હતી. આ કાર્યક્રમ અધ્યાપકોને પર્યાવરણીય ચિંતાઓ વિશે તેમની સમજ મજબૂત કરવા અને સામાજિક કાર્યના શિક્ષણમાં પર્યાવરણીય જાગૃતિ સામેલ કરવા માટેની વ્યૂહરચનાઓ પર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. આ કાર્યક્રમ અધ્યાપકો માટે એક ઉત્તમ તક હતી જેમાં તેઓ વિચારવિમર્શ, સહયોગ અને પર્યાવરણીય ટકાઉપણું

તથા પર્યાવરણીય પડકારોને ઘટાડવામાં સામાજિક કાર્યની ભૂમિકા કેવી રીતે ભજવી શકે છે તે પર સમજ વધારી શકે.

HNGUના ઉપકુલપતિએ વર્કશોપનું ઉદઘાટન કર્યું અને ટકાઉ ભવિષ્ય માટે સંયુક્ત કાર્ય કરવાની જરૂરિયાત પર મજબૂત સંદેશ આપ્યો. પર્યાવરણીય મિત્ર ટીમના સભ્યોએ સમુદાયની ક્રિયાઓ અને નીતિ અમલ માટે સામાજિક વિજ્ઞાનના વ્યાવસાયિકોની ભૂમિકા પર પ્રકાશ પાડ્યો. સહભાગી અધ્યાપક ગણ તરફથી ભવિષ્યમાં મોટા સમૂહ સુધી સંદેશો પહોંચાડવા માટે કાર્ય યોજના બનાવવા પર સંયુક્ત રીતે નિર્ણય લીધો.

ક્વાઈમેટ ચેન્જ - પર્યાવરણીય શિક્ષણ અને NEP 2020 :

19 સપ્ટેમ્બર 2024ના રોજ, શ્રી એમ. એન. શુક્લા B.Ed. કોલેજ અને પર્યાવરણીય મિત્રના સંયુક્ત ઉપક્રમે “ક્વાઈમેટ ચેન્જ - પર્યાવરણીય શિક્ષણ અને NEP 2020” પર રાજ્ય સ્તરીય સેમિનાર આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો. આ સેમિનારમાં ગુજરાતની વિવિધ B.Ed. કોલેજોમાંથી પ્રિન્સીપાલ્સ, પ્રોફેસરો, સ્કૂલ પ્રિન્સીપાલ્સ, ભવિષ્યના શિક્ષકો અને સંશોધકો સહભાગી બન્યા હતા જેમાં પર્યાવરણીય બદલાવને લગતા શિક્ષણના મહત્વ અને પર્યાવરણીય જાગૃતિને પ્રોત્સાહિત કરવામાં શિક્ષણની ભૂમિકા પર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

B.Ed. વિદ્યાર્થીઓ અને ફેકલ્ટી સાથે સહયોગ કરવાનો મુખ્ય હેતુ પર્યાવરણીય જાગૃતિની એક શૃંખલા બનાવવાનો હતો.

B.Ed. વિદ્યાર્થીઓ ભવિષ્યના શિક્ષકો છે, તો ઉદાહરણ તરીકે 1 શિક્ષકે આ વિશે જાણ્યું અને દર વર્ષે 300 વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષિત કરે છે, અને એ માટે 60 શિક્ષકો હોય તો, પર્યાવરણીય જાગૃતિના વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા લગભગ 18,000 થશે.

આ સેમિનારના મુખ્ય અતિથિ વિશેષ તરીકે ગુજરાત દ્યુમન રાઈટ્સ કમિશનના ચેરપર્સન આદરણીય ડો. જસ્ટિસ શ્રી કે. જે. ઠાકર હતા. તેઓશ્રીએ બંધારણમાં આપેલ પર્યાવરણ અંગેના હક તેમજ ફરજોને ધ્યાનમાં લઈને પર્યાવરણીય મૂલ્યોને શિક્ષણ દ્વારા આત્મસાત કરવા પર વિશેષ ભાર મૂક્યો હતો પ્રત્યેક વ્યક્તિ સમાજ માટે સ્વયં શિસ્તમાં રહી પર્યાવરણની માવજત કરે તે બાબત પર પ્રકાશ પાડ્યો હતો.

ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડના મેમ્બર સેક્રેટરીશ્રી ડી. એમ. ઠાકર પર્યાવરણ શિક્ષણ વિષય દ્વારા વિવિધ પર્યાવરણીય સમસ્યાઓના ઉકેલમાં શિક્ષક અને પ્રશિક્ષકોની ભૂમિકાની અગત્યતા દર્શાવી હતી.

પર્યાવરણ મિત્રના નિયામક શ્રી મહેશભાઈ પંડ્યાએ ક્વાઈમેટ ચેન્જ અને પર્યાવરણીય પડકારો અને વિવિધ સમસ્યાઓ તેની સ્થાનિક અસરો અને ઉપાયો વિષે સાંપ્રત ઉદાહરણો સાથે ચર્ચા કરી હતી. રોજબરોજની જીવન પ્રવૃત્તિમાં પર્યાવરણ સંરક્ષણ અને સંવર્ધન કઈ રીતે કરી શકાય તેના પર વિશેષ ભાર મૂક્યો હતો.

પ્રિન્સીપાલ શ્રી ડૉ. સંજય સી. ઠાકરે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 ના અનુસંધાને બી. એડ. માં પર્યાવરણ શિક્ષણ વિષયની વિશેષ આવશ્યકતા, NEP ના સંદર્ભમાં અભ્યાસક્રમમાં સુધારણા અને અસરકારકતા અંગે વિગતવાર ચર્ચા કરી હતી. NEP ૨૦૨૦માં પર્યાવરણ શિક્ષણ અંગે શું-શું કહેવામાં આવ્યું છે તેમજ પર્યાવરણ શિક્ષણની નીતિઓ અંગે પર ચર્ચા કરી હતી. પર્યાવરણ શિક્ષણના સંવર્ધિત અભ્યાસક્રમના મુદ્દાઓ પ્રસ્તુત કર્યા હતા અને સહભાગીઓ પાસેથી મંતવ્યો મેળવવામાં આવ્યા હતા.

બોર્ડ(GPCB)ના સહયોગથી વિદ્યાર્થીઓ માટે પર્યાવરણ જાગૃતિ અંગે એક તાલીમ કાર્યક્રમ યોજાઈ ગયો. તેમાં 'પર્યાવરણમિત્ર' સંસ્થાના સ્થાપક અને ડિરેક્ટર શ્રી મહેશભાઈ પંડયા,

GPCBના લોકસંપર્ક અધિકારી શ્રી નિધિબહેન રાવલ અને

'પર્યાવરણમિત્ર'ના કો-ઓર્ડિનેટર શ્રી ફાલ્ગુનીબહેન જોષી હાજર રહ્યા હતા. એમણે પર્યાવરણની વૈશ્વિક સમસ્યા અને તેના નિવારણ માટે આપણા વ્યક્તિગત પ્રયાસોથી લઈને સહિયારા પ્રયત્નોની સાર્થક વાતો કરી હતી.

આરંભમાં આચાર્યશ્રી ડૉ. સેમ મેથ્યુએ મહેમાનોનું સ્વાગત કરી કાર્યક્રમની ભૂમિકા આપી હતી. 'પર્યાવરણમિત્ર' સાથે સાતત્યપૂર્વક જોડાવાની તૈયારી પણ દર્શાવી હતી. કાર્યક્રમમાં 200 થી વધુ વિદ્યાર્થીઓએ હાજર રહી ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો એ નોંધપાત્ર છે.

ગ્રીન કેટાલિસ્ટના સંયોજક ફાલ્ગુનીબહેને પર્યાવરણ શિક્ષણની ભૂમિકાની સ્થાનિકથી વૈશ્વિક અસરની બાબતો પર પ્રકાશ પાડ્યો હતો. તેઓએ પૃથ્વીનું રક્ષણ એ આપણું ભવિષ્ય છે અને આપણી જવાબદારી છે, ભાવિ પેઢીની સુખાકારી માટે પર્યાવરણનું જતન એ આપણી પ્રથમ ફરજ છે, તેવું વિસ્તાર પૂર્વક સમજાવ્યું હતું. ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડના ઓફિસર શ્રી શુભમભાઈએ સેમિનારના સંદર્ભમાં પોતાનું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

આ સેમિનાર એ શિક્ષણકારો, વિદ્વાનો અને ભવિષ્યના શિક્ષકો માટે પર્યાવરણીય જાગૃતિ, ક્વાઈમેટ ચેન્જ અને NEP 2020 સાથે જોડાયેલા મુદ્દાઓ પર અર્થપૂર્ણ સંવાદો માટે એક મહત્વપૂર્ણ મંચ બની રહ્યું હતું.

મહેમદાવાદ કોલેજમાં પર્યાવરણ જાગૃતિ અંગે કાર્યક્રમ યોજાયો

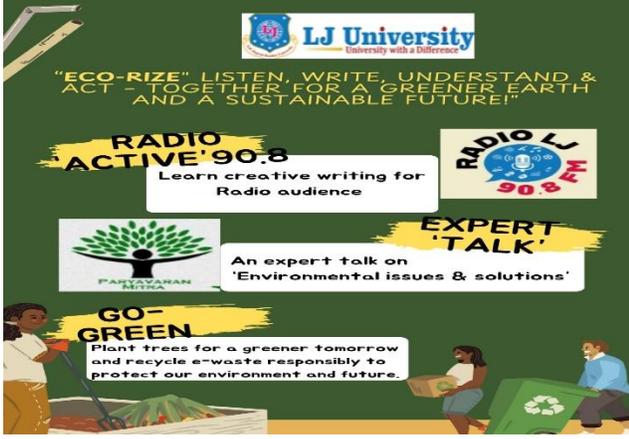
20 સપ્ટેમ્બરના રોજ મહેમદાવાદ એજ્યુકેશન સોસાયટી સંચાલિત આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં અમદાવાદની 'પર્યાવરણમિત્ર' સંસ્થા અને ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ

ગ્રીન કેટાલિસ્ટ વિદ્યાર્થીઓને પર્યાવરણ રક્ષા માટે પહેલ કરવા સક્ષમ બનાવતી પર્યાવરણમિત્રની પહેલ છે, તેમાં જોડાવવા માટે સંપર્ક
thegreencatalyst.pm@gmail.com

Follow us on Instagram:
[green_catalyst.pm](https://www.instagram.com/green_catalyst.pm)

પર્યાવરણ સુરક્ષામાં ટેકનોલોજીના વિદ્યાર્થીઓનું પ્રદાન

એલ. જે. યુનિવર્સિટીના એમ.સી.એ. અભ્યાસક્રમના વિદ્યાર્થીઓ સાથે મળીને પર્યાવરણમિત્ર સંસ્થાએ પર્યાવરણીય જાગૃતિ માટે વિવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કર્યું હતું.

પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ આપણા સમયના સૌથી મહત્વપૂર્ણ પડકારોમાંના એક છે. ટેકનોલોજીના ઝડપી વિકાસ સાથે, નવીનતા અને ટકાઉપણું – આ બંધાના આંતરસંબંધો વધુ મહત્વપૂર્ણ બન્યા છે. ટેકનોલોજી પર્યાવરણને સુરક્ષિત રાખવા અને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે શક્તિશાળી સાધનો પ્રદાન કરે છે, જેમાં ઈકોસિસ્ટમનું નિરીક્ષણ કરવાથી લઈને કાર્બન ફૂટપ્રિન્ટ ઘટાડવાનો સમાવેશ થાય છે.

પર્યાવરણીય પડકારો અંગે માહિતીપ્રદ સત્રો

વર્તમાન સ્થિતિમાં આપણે વધુ પ્રમાણમાં પર્યાવરણના પડકારો નજર સમક્ષ જોઈ રહ્યા છીએ, આપણે જે વાતાવરણમાં રહીએ છીએ તે જ આપણા જીવન અને પ્રકૃતિ માટે જરૂરી તમામ સંસાધનો પૂરી પાડે છે. પર્યાવરણને હાનિ થવાથી વૈશ્વિક ગરમી, પ્રદૂષણ, અને પ્રાકૃતિક સંસાધનોની અછત જેવા ગંભીર પડકારો ઊભા થઈ રહ્યા છે.

પ્રદૂષણ પર નિયંત્રણ લાવવું, જંગલનો નાશ, ક્લાયમેટ ચેન્જની અસરો, પ્રદૂષણની આરોગ્ય પરની અસરો જેવા પડકારો માટે સહિયારા પ્રયાસો જરૂરી છે. પર્યાવરણનું રક્ષણ માત્ર ઉદ્યોગો કે સરકારનો વિષય નથી, તેમાં દરેક વ્યક્તિએ પોતાનો ફાળો આપવો જોઈએ.

વિદ્યાર્થીઓ સાથે પર્યાવરણમિત્રના ફાલ્ગુની જોષીએ વિવિધ પર્યાવરણીય વિષયો અંગે માહિતીપ્રદ સત્રો સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર માસ દરમિયાન આયોજિત કરાયા.

રેડિયો એક્ટિવ : રેડિયો કાર્યક્રમો માટે પર્યાવરણીય આલેખન

પર્યાવરણ મિત્ર અને એલ. જે. યુનિવર્સિટીની મીડિયા ઈન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા એમ.સી.એ. અભ્યાસક્રમના વિદ્યાર્થીઓ માટે પર્યાવરણીય વિષયોનું રેડિયો કાર્યક્રમ માટે આલેખન કરવા માટેની વર્કશોપ સપ્ટેમ્બર માસમાં આયોજિત કરવામાં આવી હતી. બે સત્રમાં યોજાયેલ આ વર્કશોપમાં એલ. જે. મીડિયા ઈન્સ્ટિટ્યૂટના જયેશ પંડ્યા અને પર્યાવરણમિત્રના ફાલ્ગુની જોષીએ વિદ્યાર્થીઓને

સંબોધિત કર્યા હતા. 350 વિદ્યાર્થીઓ આ વર્કશોપમાં સહભાગી બન્યા હતા.

ઈકો-રાઈઝ : પર્યાવરણીય સુરક્ષામાં ટેકનોલોજીની ભૂમિકા

આજના યુગમાં ટેકનોલોજી અને પર્યાવરણ સુરક્ષા એકબીજાની સાથે જોડાયેલા છે. નવીન ટેકનોલોજી પર્યાવરણની રક્ષા માટે નવા વિકલ્પો અને ઉકેલો પ્રદાન કરી રહી છે. પર્યાવરણ પર પડતા દબાણને ઘટાડવા માટે દરેક ક્ષેત્રમાં ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. વિશ્વમાં ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને કાર્બન ઉત્સર્જનને મર્યાદિત કરવા માટે સોલર પાવર અને વિન્ડ પાવર જેવા ઉપાયો થઈ રહ્યા છે, આથી પરંપરાગત ઊર્જા સ્ત્રોતોના ઉપયોગને ઘટાડવામાં મદદ મળે છે. ઓર્ગેનિક કૃષિ અપનાવીને જમીન અને જળસ્રોતોને બચાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

ટેકનોલોજીકલ સાધનોના ઉપયોગથી માહિતીનું વિશ્લેષણ કરીને બદલાતી પર્યાવરણીય સ્થિતિ પર સતત નજર રાખી શકાય છે જેની મદદથી કુદરતી સંસાધનોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકે છે. ટેકનોલોજી અને પર્યાવરણ સાથે સંકળાયેલી કોઈ પણ નવી પહેલ ટકાઉ અને નીતિ અનુરૂપ હોવી જરૂરી છે જેથી પર્યાવરણ પર નકારાત્મક પ્રભાવ ઓછો થાય. આ રીતે, ટેકનોલોજી અને પર્યાવરણ સુરક્ષા વચ્ચેનો સંબંધ વર્તમાનમાં વધુ મહત્વપૂર્ણ બની રહ્યો છે.

10 ઓક્ટોબર 2024 ના રોજ એલ. જે. યુનિવર્સિટીના એમ.સી.એ. અભ્યાસક્રમના વિદ્યાર્થીઓ સાથે “ઈકો-રાઈઝ” કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ કાર્યક્રમ પર્યાવરણ મિત્ર, એલ. જે. યુનિવર્સિટી અને ઈ-કોલી વેસ્ટના સંયુક્ત ઉપક્રમે આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાર્યક્રમમાં 320 વિદ્યાર્થીઓ સહભાગી બન્યા હતા. જે બધા જ પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ સાથે જોડાવા અને નવીન ઉકેલો શોધવા માટે ઉત્સુક હતા. આ ઈવેન્ટમાં પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં ટેકનોલોજીની ભૂમિકા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો અને ઈ-વેસ્ટ મેનેજમેન્ટના મહત્વપૂર્ણ વિષય પર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. કચરાના અયોગ્ય વ્યવસ્થાપનથી માનવ સ્વાસ્થ્ય અને પર્યાવરણ બંને માટે નોંધપાત્ર જોખમો ઊભા થાય છે. ઈકો-રાઈઝ ઈવેન્ટનો હેતુ આ મહત્વપૂર્ણ વિષયો પર પ્રકાશ પાડવાનો અને ટકાઉ ભવિષ્ય તરફ સામૂહિક પગલાં લેવા માટે પ્રેરણા આપવાનો હતો.

અનુસંધાન પાના નંબર 14 ઉપર

કુદરતી પ્રકોપ કે પછી ઈરાદા પૂર્વકની ભૂલોને લીધે સર્જતી કુદરતી આપત્તિઓમાંથી સરકાર પદાર્થ પાઠ લેશે ?

મહેશ પંડયા

વડોદરા શહેરમાં વરસાદી પાણીએ તારાજી સર્જી .અલબત્ત, વડોદરા શહેરમાં અતિભારે વરસાદ હતો નહિ પરંતુ, ઉપરવાસના તળાવો ઉભરાતાં અને વિશ્વામિત્રીમાં આવેલા પૂરને લીધે વડોદરા પૂરગ્રસ્ત બન્યું. સયાજીરાવ ગાયકવાડની કુનેહ અને દીર્ઘદ્રષ્ટિ આજે પણ વખાણાય છે. ગાયકવાડનું જ્યાં શાસન હતું ત્યાં શિક્ષણ, આરોગ્ય

કે પછી વન વ્યવસ્થાપન અને પાણી વ્યવસ્થાપન સુવ્યવસ્થિત હતું. તો પછી, ગાયકવાડ શાસનના વડામથક વડોદરાના આવા હાલ કોણે કર્યા? ત્રણ-ચાર દિવસ સુધી અડધું વડોદરા પાણી, ખોરાક અને ઈલેક્ટ્રીસિટી સિવાય પરેશાન થયું, સાથે મગરોનો ત્રાસ.

વિશ્વામિત્રી રણિયામણી નદી અને વડોદરા શહેરની મધ્યમાંથી પસાર થાય અને વડોદરાની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે તેવી આ નદીએ રૌદ્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. માફ કરજો પણ વિશ્વામિત્રીએ તેની પર થયેલા અતિક્રમણને લીધે રૌદ્ર સ્વરૂપ બતાવ્યું. એટલે વાંક આ લોકમાતાનો નથી પરંતુ આ નદી પર દબાણો કરનાર રાજકારણીઓ, બિલ્ડરો અને અધિકારીઓના વાકે આ નાગરિકો મુશ્કેલીમાં મૂકાયા. છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી વડોદરા શહેરના નાગરિકો અને પર્યાવરણીય પ્રેમીઓ વિશ્વામિત્રીને ચોખ્ખી કરવા અને તેની પર થયેલા દબાણો દૂર કરવા લોકચળવળ ચલાવી રહ્યા છે. નેશનલ ગ્રીન ટ્રીબ્યુનલે પણ વિશ્વામિત્રી નદીના પટમાં થયેલા દબાણો દૂર કરવા નિર્દેશો કર્યા છે. પરંતુ, રાજકીય નેતાઓ, બિલ્ડરો અને અધિકારીઓની મીલીભગતે વિશ્વામિત્રીનો પટ સાંકડો કરી દીધો. જેના પરિણામે ઉપરવાસમાંથી આવેલું પાણી વડોદરા શહેરને હચમચાવી ગયું. એટલે, વડોદરાના પૂરને કુદરતી પ્રકોપ નહી કહેતા માનવસર્જિત પૂર કહેવું યોગ્ય લેખાશે.

2015 ની સાલમાં અમરેલી જિલ્લામાં ભારે પૂર આવ્યું હતું, ભારે નુકસાન થયું હતું. લગભગ 49 સિંહો લાપતા થયા હતા. અલબત્ત ,પાછળથી તેનો હિસાબ વન ખાતાએ આપ્યો નથી. મોટાપાયે જમીનોની ફળદ્રુપતા ઘટી ગઈ હતી. જમીનો નવસાધ્ય કરવાનું અને મૂળ સ્થિતિમાં લાવી ફળદ્રુપતા લાવવાનું યોગ્ય રીતે

સમયસર ન થતા ખેડૂતોને પારાવાર મુશ્કેલી પડે છે અને આર્થિક માર પડે છે. એશિયાટિક સિંહો અમરેલી અને ભાવનગર તરફ પણ વિસ્તરી રહ્યા છે. ત્યારે ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને ક્લાયમેટ ચેઈન્જની આ પરિસ્થિતિમાં કુદરતી આપત્તિ સામે સિંહોને કેવી રીતે સુરક્ષિત કરી શકાય તે વિચારવાની તાતી આવશ્યકતા છે.

2017 માં બનાસકાંઠામાં ભારે પૂર આવ્યું હતું, તે પૂરને પણ કુદરતી કહેવું કે કૃત્રિમ કહેવું તે મોટો પ્રશ્ન છે. બનાસકાંઠામાં આ પૂરને લીધે આઠ તાલુકાઓમાં અસર થઈ હતી. તેમાં ખાસ કરીને સૂઈગામ, વાવ અને થરાદ તાલુકાઓમાં ભારે નુકસાન થયું હતું. રાજસ્થાનના જલોર તાલુકામાં અર્થન ડેમ (માટીનો ડેમ)ના દરવાજા ખુલી ના શક્યા જેથી ડેમ તૂટ્યો અને બનાસકાંઠામાં પાણી પ્રવેશ્યું તેજ વખતે છલોછલ ભરેલો દાંતીવાડા ડેમના દરવાજા ખોલવા પડ્યા. નર્મદા કેનાલ ઉપરથી પસાર થતી નાની નદીનું સાયકન સાંકડું હતું. નર્મદા કેનાલના દરવાજા બંધ હતા જેને લીધે બનાસકાંઠામાં આવેલા પૂરના પાણીને જગ્યા ના મળી. જેને લીધે વ્યાપક જન-માલનું નુકસાન થયું. પૂરની પરિસ્થિતિનું જો વિશ્લેષણ કરીએ તો જિલ્લા વહીવટી તંત્ર દ્વારા સમયસરની સૂચનાઓ આપવામાં આવી ન હતી, જિલ્લાના વિવિધ તંત્રોનું સંકલન બરાબર હતું નહિ જેને લીધે વધારે નુકસાન થયું.

(અનુસંધાન પાનાં નં. 3 ઉપર)

મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ: દૂષિત ક્લાયમેટ સુધારણા પગલાંની આગેકૂચ

16 મી સપ્ટેમ્બર 1987ના રોજ, કેનેડાના મોન્ટ્રીયલ શહેર ખાતે વિશ્વના 24 દેશોના પ્રતિનિધિઓ મળ્યા ત્યારે જાહેરાત કરી હતી કે, પૃથ્વી ફરતે આવેલ ઓઝોન સ્તરના થઈ રહેલ માનવ સર્જિત વિનાશને બંધ કરવાનો સમય પાકી ગયો છે. તેઓએ 'મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ'ના કરાર દ્વારા ઓઝોન સ્તરને જોખમમાં મૂકી રહેલ, વાતાવરણના ઓઝોન વાયુનો ખાતમો કરતા પદાર્થોથી વિશ્વને મુક્ત કરવા માટે પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવી હતી.

ત્યારબાદ, 16મી સપ્ટેમ્બર, 1994ના રોજ યુનાઈટેડ નેશન્સની સામાન્ય સભામાં પસાર કરાયેલ ઠરાવ મુજબ, ઓ.ડી.એસ.ના ટૂંકા નામે ઓળખાતા ઓઝોન સ્તરને છિન્નભિન્ન કરતા પદાર્થો પર અંકૂશ લાવવાના મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ/કરાર પર બાકીના દેશોને પણ હસ્તાક્ષર કરાવડાવીને આ અભિયાનને આગળ વધારવા માટે દર વર્ષે 16મી સપ્ટેમ્બરના દિને 'ઓઝોન સ્તરની જાળવણી માટે આંતરરાષ્ટ્રીય દિન' તરીકે મનાવવામાં આવે છે.

વિશ્વમાં લોકો 16મી સપ્ટેમ્બરના દિન બાબતે જાગૃત બની રહ્યા છે, જેથી હવે “વર્લ્ડ ઓઝોન ડે” તરીકે પણ લોકપ્રિય રીતે ઓળખાય છે. આ વર્ષે, યુએનએ વિશ્વ ઓઝોન દિન 2024ની થીમ તરીકે મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ: એડવાન્સિંગ ક્લાઈમેટ એક્શન જાહેર ક્યું છે. જેને 'મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ અન્વયે દૂષિત ક્લાયમેટ સુધારણા પગલાંની આગેકૂચ' તરીકે પણ સમજી શકાય છે.

સૂર્યમાંથી લાનિકારક યુવી-અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણો નીકળે છે. જે પૈકી, યુવી-બી પ્રકારના અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણોના સીધા સંપર્કથી ચામડી પર બળતરા સાથે લાનિ થાય છે. આવા કિરણોના લાંબા સમય સુધી સંસર્ગથી અનેક પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ અને સુક્ષ્મ જીવસૃષ્ટિને ગંભીર અસરો થઈ શકે છે. ઓઝોન ઓક્સિજનનું જ એક સ્વરૂપ છે. વાતાવરણમાં, ઓક્સિજન ત્રણ સ્વરૂપે હોય છે. પહેલું, ઓક્સિજન એકલા પરમાણુ રૂપે પણ હોય છે. બીજું, ઓક્સિજનના બે પરમાણુઓનું સંયોજન થતાં ઓક્સિજન વાયુરૂપે બને છે. અને ત્રીજું, ઓક્સિજનના ત્રણ પરમાણુઓનું સંયોજન, ઓઝોન તરીકે ઓળખાય છે.

છત્રીની જેમ, પૃથ્વી ફરતે આવરણરૂપે ક્વચ બનાવવાનો ઓઝોનનો અનેરો ભૌતિક ગુણધર્મ છે. સૂર્યમાંથી ઉત્સર્જિત લાનિકારક યુવી-(અલ્ટ્રા વાયોલેટ) કિરણો સામે સમગ્ર જીવસૃષ્ટિને સુરક્ષિત રાખવા ઓઝોનનું આ આવરણ અદ્રશ્ય ગરણું કે ફિલ્ટરની ભૂમિકા અદા કરે છે.

વર્ષ 1920ના દાયકામાં, ઓઝોનના સમગ્ર જથ્થાનું નિયામિત મોનીટરીંગ કરવા માટે સૌથી પહેલું ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ યુનાઈટેડ

નરેશ ઠાકર કિંગડમમાં ગોર્ડન એમ.બી. ડોબ્સને બનાવ્યું હતું. વર્ષ 1930ના દાયકામાં ડોબ્સને ઓઝોન માપવાનું બીજું ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ વિકસાવ્યું. આ સાધન હવે ડોબ્સન સ્પેક્ટ્રોફોટોમીટરના નામે ઓળખાય છે. આ સાધન વડે ઓઝોનના પડમાં સૂર્યપ્રકાશના તેજની તીવ્રતા પૈકી શોપાયેલા અલ્ટ્રા વાયોલેટ કિરણોની તીવ્ર તેમજ મંદ તરંગ લંબાઈ માપી શકાય છે. સ્ટ્રેટોસ્ફિઅર આવરણમાં ઓઝોન સૂર્યના યુવી કિરણોને શોષી લે છે, જેથી ત્યાંનો ઓઝોન સારો અને ઉપયોગી તરીકે ગણાય છે. પૃથ્વીની સપાટી પાસે કુદરતી સામાન્ય માત્રાથી વધુ ઓઝોન મનુષ્ય, વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓ માટે હાનિકારક હોય, અહિંનો ઓઝોન ખરાબ મનાય છે. સમગ્ર ઓઝોન માપવાના એકમને 'ડોબ્સન એકમ' કહે છે.

પ્રકાશની સામાન્ય તરંગલંબાઈ માપવાના એકમને હવે, 'નેનોમીટર' પણ કહે છે, અને અંગ્રેજી નાના અક્ષરોમાં 'એનએમ' તરીકે લખાય છે. એક નેનોમીટર એટલે એક મીટરનો એક અબજમો ભાગ તરીકે ગણાય છે. સૂર્યપ્રકાશમાં ત્રણ પ્રકારના અલ્ટ્રા વાયોલેટ કિરણોનું ઉત્સર્જન થાય છે. આ ઉત્સર્જન, રેડિયેશન તરીકે પણ ઓળખાય છે. આ સૂર્યકિરણોનું રેડિએશન યુવી-એ, યુવી-બી અને યુવી-સી તરીકે ઓળખાય છે. 'યુવી-એ' પ્રકારના કિરણો લગભગ 315થી 400 નેનોમીટર તરંગ લંબાઈના હોય છે, જેમાંથી ઓછી ઊર્જાનું રેડિયેશન થાય છે. આ યુવી-એ કિરણો ઓઝોન પડમાં નોંધપાત્ર જથ્થામાં શોષાતા નથી. માનવ શરીરની ચામડીનું થતું અકાળે વૃદ્ધત્વનું કારણ આ 'યુવી-એ' કિરણોની આડ અસર છે. 'યુવી-બી' પ્રકારના લગભગ 280થી 315 નેનોમીટર કિરણોમાંથી ઊર્જાનું વધુ રેડિયેશન થાય છે. ઓઝોન પડમાં 'યુવી-બી' કિરણો શોષાય છે. 'યુવી-બી' કિરણો માનવ શરીરની ત્વચાના કેન્સર અને આંખના મોતિયોના જોખમો વધારે છે, તેમજ રોગપ્રતિકારક શક્તિ શિથિલ કરે છે, ભૂતળ પરની વનસ્પતિ સૃષ્ટિ સહિત કૃષિ પાકો, એક-કોષી સજીવો તેમજ જળચર સૃષ્ટિને લાનિ પહોંચાડે છે. 'યુવી-સી' પ્રકારના લગભગ 100થી 280 નેનોમીટર તરંગ લંબાઈના કિરણોમાંથી ઊર્જાનું અધિક રેડિયેશન થાય છે. આવા 'યુવી-સી'નું રેડિયેશન ખાસ કરીને જીવસૃષ્ટિની તમામ પ્રકારની પ્રજાતિઓ માટે જોખમકારક છે. સદભાગ્યે, સૂર્યપ્રકાશમાંથી ઉદભવતા 'યુવી-સી'નું તમામ રેડિયેશનને ઓઝોન પડ શોષી લે છે.

તાજેતરના વિશ્વ ઈતિહાસમાં મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલને ખરેખર બહુપક્ષીય સફળ કરાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. વિશ્વના દેશોએ પૃથ્વીના ઓઝોન સ્તરને નુકસાન કરતા, ઓઝોનને કોરીખાતા ઓ.ડી.એસ. પદાર્થોને તબક્કાવાર નાબૂદ કરવા માટે એકજૂથ બની,

ઉમદા નિર્ણય કરીને તેને અમલમાં મૂક્યો છે. આથી, હાથ ધરાયેલ ઘણી પ્રક્રિયાઓને કારણે ઓઝોન સ્તરને ફરીથી યથાચોગ્ય થવામાં, તેમજ પૃથ્વી પરના તમામ જીવનનું રક્ષણ કરવામાં મદદરૂપ થઈ રહેલ છે. વિશ્વ ઓઝોન દિનના અવસરે, લોકો ક્લાયમેટ સંબંધિત ગતિવિધિઓની લેવાયેલ નોંધની સમીક્ષા કરે છે. ઓ.ડી.એસ. પદાર્થોને તબક્કાવાર નાબૂદ કરવાની પ્રક્રિયા, દૂષિત ક્લાયમેટ સુધારણા પગલાં તરીકે એક ઉત્તમ સાધન જાણાય રહ્યું છે. તદ્દુપરાંત, ગ્લોબલ વોર્મિંગને ઘટાડવામાં સહાયક બની રહ્યું છે.

ત્યારબાદ, ઓક્ટોબર 2016 દરમિયાન રવાન્ડા દેશની રાજધાની કિગલી ખાતે મળેલ બેઠકમાં મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. હાઈડ્રોફ્લોરોકાર્બોનસના વૈશ્વિક ઉત્પાદન અને તેના વપરાશમાં તબક્કાવાર ઘટાડો કરીને ભાવિ સમયમાં ક્લાયમેટને સુરક્ષિત રાખવાની બાબત, મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલનો આ કિગલી સુધારો એક મહત્વપૂર્ણ નવું સીમાચિહ્ન ગણાય છે. એવું પણ માનવામાં આવે છે કે, કિગલી સુધારાના સંપૂર્ણ અમલીકરણથી ગ્લોબલ વોર્મિંગ વર્ષ 2100 સુધીમાં 0.5 ડિગ્રી સેલ્સિયસ સુધી ઘટશે.

હાલમાં, કુલ વીજળી વપરાશના 20 ટકા કુલિંગ સાધનો પાછળ ખર્ચાય છે. ઊર્જાનો હાલનો વપરાશ, એક અંદાજ મુજબ, વર્ષ 2050 સુધીમાં બમણાથી પણ વધુ થશે. તેથી, ચીલાચાલુ ઠંડકના સાધનોને સ્થાને ઊર્જા કાર્યક્ષમ સાધનોનો ઉપયોગ કરવાથી બચાવો.

ફાયદાકારક બની રહેશે. વિશ્વના હાઈડ્રોફ્લોરોકાર્બોનસના તમામ મુખ્ય ઉત્પાદકો અથવા ગ્રાહકો સહિત લગભગ 80 ટકા હિતધારક પક્ષોએ કિગલી સુધારાને બહાલી આપી છે. જેમાં, યુએસ, ચીન અને ભારત પણ સામેલ છે. વિકસિત દેશોએ વર્ષ 2019માં હાઈડ્રોફ્લોરોકાર્બોનસનનો વપરાશ તબક્કાવાર ઘટાડવાનું શરૂ કર્યું છે. ઘણા વિકાસશીલ દેશોએ વર્તમાન વર્ષ દરમિયાન હાઈડ્રોફ્લોરોકાર્બોનસનો ઉપયોગ તબક્કાવાર બંધ કરવાની શરૂઆત કરી છે.

સૌના ઉજળા ભવિષ્ય માટે, વર્ષ 2024ના આ વિશ્વ ઓઝોન દિન નિમિત્તે, વર્તમાન સમયની ઓઝોન સબબ સિદ્ધિઓ સહિતની બાબતોની વધુમાં વધુ આપ-લે થાય, તેમજ મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલના સઘન અમલ માટે વધુ ઊંડાણથી ઝડપી કાર્યવાહી કરવામાં આવે તે ખૂબ જરૂરી છે. દૂષિત ક્લાયમેટ સુધારણા પગલાંની આગેકૂચથી સમગ્ર વિશ્વમાં એકદરે, ઓઝોન સ્તરને વધુ ઝડપથી મજબૂત કરવામાં ફાયદો થશે. તેમજ આવા પગલાં, ક્લાયમેટની ગુણવત્તા ઉપરાંત આપણી પૃથ્વીની હાલત સુધારવામાં પણ મદદરૂપ બનશે.

(લેખક ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડના પૂર્વ પીઆરઓ છે, તેમનો સંપર્ક nareshkthakar@gmail.com પર થઈ શકે)

(પર્યાવરણ સુરક્ષામાં ટેકનોલોજીના... પાના નંબર 11 નું ચાલુ)

આ કાર્યક્રમમાં પર્યાવરણમિત્રના ડિરેક્ટર શ્રી મહેશ પંડ્યાએ પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં ટેકનોલોજીની ભૂમિકા પર સમજદાર વક્તવ્ય આપ્યું. તેમણે પર્યાવરણીય ફેરફારોનું નિરીક્ષણ કરવા, કાર્બન ફૂટપ્રિન્ટ ઘટાડવા અને ટકાઉ વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ટેકનોલોજીમાં પ્રગતિનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તે પર ભાર મૂક્યો. તેમના ભાષણથી ઉપસ્થિતોને પર્યાવરણીય પડકારોનો સામનો કરવા માટે ટેકનોલોજીને એક મહત્વપૂર્ણ સાધન તરીકે ધ્યાનમાં લેવા પ્રેરણા મળી.

ઈ-કોલી વેસ્ટ મેનેજમેન્ટના ડિરેક્ટર શ્રી પ્રકાશ વાઘેલાએ ઈ-વેસ્ટ શા માટે સમસ્યા છે તે વિષય પર વાત કરી. તેમણે ઈલેક્ટ્રોનિક કચરાના વધતા જતા મુદ્દા પર પ્રકાશ પાડ્યો, માનવ સ્વાસ્થ્ય અને પર્યાવરણ પર તેની ખતરનાક અસર સમજાવી. તેમણે ઈ-વેસ્ટના હાનિકારક પ્રભાવોને ઘટાડવા માટે યોગ્ય ઈ-કચરાના નિકાલ અને રિસાયકલિંગ પદ્ધતિઓના મહત્વ પર ભાર મૂક્યો.

આ કાર્યક્રમમાં ઈન્ટરેક્ટિવ સત્રો હતા જ્યાં વિદ્યાર્થીઓએ પર્યાવરણીય મુદ્દાઓને ઉકેલવા પર તેમના વિચારો શેર કર્યા. આ સત્રોએ સહયોગી વાતાવરણને પ્રોત્સાહન આપ્યું, સહભાગીઓને પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં તેમની ભૂમિકા વિશે વિવેચનાત્મક રીતે વિચારવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યા. કુલ 320 વિદ્યાર્થીઓએ આ કાર્યક્રમમાં સક્રિયપણે ભાગ લીધો. ચર્ચાઓ અને પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની ભાગીદારીએ પર્યાવરણીય ટકાઉપણું માટે પ્રશંસનીય જાગૃતિ અને ઉત્સાહ દર્શાવ્યો.

આ પર્યાવરણીય કાર્યક્રમોથી વિદ્યાર્થીઓમાં મહત્વપૂર્ણ પર્યાવરણીય ચિંતાઓ અને નવીન ઉકેલોની ભૂમિકા વિશે જાગૃતિ લાવી. આ કાર્યક્રમે પર્યાવરણીય સુરક્ષામાં ટેકનોલોજીના મહત્વ અંગે સહભાગીઓને કાર્યક્ષમ જ્ઞાન પૂરું પાડ્યું અને તેમને ટકાઉ ભવિષ્યમાં યોગદાન આપવા માટે પ્રેરિત કર્યા. આ પ્રવૃત્તિઓથી પર્યાવરણીય મુદ્દાઓને સંબોધવાના ટકાઉ રસ્તાઓ માટે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવાની તાકીદ પર પ્રકાશ પાડ્યો.

ગુજરાત સરકારે નારી ગૌરવ નીતિ 2024 નું પુનઃઘડતર કર્યું છે. આ અગાઉ વર્ષ-2006 માં નારી ગૌરવ નીતિ જાહેર કરવામાં આવી હતી. સરકારનો દાવો છે કે, 2006ની નીતિમાં નક્કી કરાયેલ લક્ષ્યાંકો પૈકી 88 ટકા લક્ષ્યાંકો સિદ્ધ કર્યા હતા. 18 વર્ષ બાદ રાજ્ય સરકારે નારી ગૌરવ નીતિનું પુનઃ ઘડતર કર્યું છે. આ વખતની નીતિમાં સર્વાંગી વિકાસ, આધુનિક વિકાસ અને તકનીકી વિકાસને અનુલક્ષીને આઠ ક્ષેત્રો નક્કી કર્યા છે. જેમાં (1) શિક્ષણ અને રમત-ગમત (2) હિંસા અને સુરક્ષા (3) આરોગ્ય-પોષણ અને જીવનની ગુણવત્તા (4) પર્યાવરણ અને ક્લાયમેટ ચેઈન્જ (5) સામાજિક સુરક્ષા અને કલ્યાણ (6) વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી (7) આર્થિક પર્યાવરણ અને (8) વહીવટ અને નિર્ણય શક્તિનો સમાવેશ કરાયો છે.

નારી ગૌરવ નીતિના અમલીકરણ, કામગીરીની સમીક્ષા અને મૂલ્યાંકન માટે મુખ્ય સચિવશ્રીના અધ્યક્ષ સ્થાને રાજ્ય કક્ષાની સમિતિની રચના કરવામાં આવી છે. જે સમયાંતરે નીતિની સમીક્ષા કરી તેના અમલીકરણ માટે જરૂરી દિશાનિર્દેશ કરશે. નારી ગૌરવ પુનઃઘડતરની આવશ્યકતા અને હાથ ધરવાની પ્રક્રિયા અંગે અધિક મુખ્ય સચિવ, સામાજિક ન્યાય અને અધિકારી વિભાગના અધ્યક્ષ સ્થાને એક કોર સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. આ સમિતિની સાથે નિયત કરેલા ક્ષેત્રોમાં તે ક્ષેત્રો સાથે જોડાયેલ સરકારી, સંસ્થાકીય તેમજ વિષય નિષ્ણાંતોને સભ્ય તરીકે સામેલ કરી જુદા-જુદા વર્કિંગ ગ્રુપની રચના કરવામાં આવેલી. પર્યાવરણ, ક્લાયમેટ ચેઈન્જના મુદ્દામાં આ કોલમના લેખકે પણ પરામર્શ સમિતિઓમાં ભાગ લઈને પોતાનું યોગદાન આપેલ.

આ નીતિની ખાસ વિશેષતા એ છે કે, તેમાં પર્યાવરણ અને ક્લાયમેટ ચેઈન્જનાં મુદ્દાને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે. પર્યાવરણ અને તેને આનુસાંગિક બાબતોના વ્યવસ્થાપન અને પ્રક્રિયામાં સ્ત્રી - પુરુષની સમાન ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવી. જળ સંસાધન, કુદરતી સંસાધનોના સંરક્ષણ અને સંવર્ધનમાં સ્ત્રીઓની ભાગીદારીને પ્રાધાન્ય આપવું. વેસ્ટ મેનેજમેન્ટની કામગીરીમાં સ્ત્રીઓની સહભાગિતાને પ્રોત્સાહન આપવું, કુદરતી સંસાધનો જેવાકે, જમીન, જળ તેમજ પશુધન વગેરેમાં મહિલાઓની માલિકી વધે તે સુનિશ્ચિત કરવું. પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે કામ કરતી મહિલા સંચાલિત સંસ્થાઓ અને સ્ટાર્ટઅપને પ્રોત્સાહન આપવું જેવા ઉદ્દેશો આ નારી નીતિના છે.

પર્યાવરણ સુરક્ષા કાયદો - 1986 અંતર્ગત જાહેર પર્યાવરણીય સુનાવણીમાં મહિલાઓની ભાગીદારી, મહિલાઓ દ્વારા પર્યાવરણલક્ષી શોધોને પ્રોત્સાહન, વિસ્થાપિતોનું સામાજિક-આર્થિક પુનઃસ્થાપન, પર્યાવરણ સુરક્ષા અંગે જાગૃતિ તેમજ વિવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન, જળ સંસાધનોના સંવર્ધન અને સંચાલનમાં મહિલાઓની ભાગીદારી, કુદરતી આપત્તિ સમયે મહિલાઓ માટે અલાયદી સુરક્ષા વ્યવસ્થા, વેસ્ટ મેનેજમેન્ટની કામગીરીમાં મહિલાઓની ભાગીદારી, ક્રિયન ગાર્ડન માટે મહિલાઓને પ્રોત્સાહન તેમજ ક્લાયમેટ સ્માર્ટ વિલેજ / ઈકો ફ્રેન્ડલી વિલેજની રચના તેમજ ટ્રેપરેખ અંગેના માપદંડોમાં જેન્ડરનો સમાવેશ વગેરે બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ નીતિમાં 10 જેટલી કાર્યસૂચિ નક્કી કરવામાં આવી છે તે ઉપરાંત જે-તે કાર્યસૂચિને કોઈ વિભાગ હેઠળ આવરી લેવામાં આવી છે. તેમજ અમલીકરણની સમયસીમા નક્કી કરવામાં આવી છે, જેમ કે

- (1) પર્યાવરણ સુરક્ષા કાયદો-1986 અંતર્ગત જે પર્યાવરણની લોક-સુનાવણીઓ યોજવામાં આવે છે તેના નિર્ણયોમાં સ્ત્રી-પુરુષની સમાન અને સક્રિય ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવાની જવાબદારી વન અને પર્યાવરણ વિભાગને સોંપવામાં આવી છે અને તેનો અમલ નારી નીતિ અમલમાં આવ્યાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર કરવાની છે. વળી, આ પ્રવૃત્તિ માટે વન અને પર્યાવરણ વિભાગને નોડલ વિભાગ તરીકે નીમવામાં આવ્યો છે.
- (2) મહિલા દ્વારા કરવામાં આવતી પર્યાવરણીયલક્ષી નવીન શોધો અને આગવી પહેલોની ઓળખ કરી તેને માન્યતા અને પ્રોત્સાહન આપવાની જવાબદારી પણ વન અને પર્યાવરણ વિભાગને સોંપી છે.
- (3) વેસ્ટ લેન્ડના નિકાલ અથવા કોઈ પરિયોજનાના નિર્માણના ભાગ રૂપે જમીન ખાલી કરાવતી વખતે વિસ્થાપિતોના સામાજિક-આર્થિક પુનર્વસન માટે જરૂરી પગલાં લેવા મહેસૂલ વિભાગ, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠા અને કલ્પસર વિભાગ તથા શહેરી વિકાસ વિભાગને જવાબદારી સોંપી છે. પરંતુ તેના મોનિટરીંગની જવાબદારી મહેસૂલ વિભાગને સોંપવામાં આવી છે.
- (4) પ્રકૃતિની પાઠશાળા અંતર્ગત પર્યાવરણ સુરક્ષા, સંવર્ધન અને વ્યવસ્થાપન અંગે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં વિવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવાની જવાબદારી વન અને પર્યાવરણ વિભાગ, શિક્ષણ વિભાગ અને ક્લાયમેટ ચેઈન્જ વિભાગને સંયુક્ત રીતે

- આપવાનું નક્કી કર્યું છે જેની નોડલ એજન્સી તરીકે શિક્ષણ વિભાગ કામ કરશે.
- (5) જળ સંસાધનોના સંચાલન, નિભાવ અને સામજિક ઓડિટની કામગીરીમાં મહિલાઓની સપ્રમાણ તેમજ સક્રિય ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવાની જવાબદારી નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠા અને કલ્પસર વિભાગ તેમજ પંચાયત ગ્રામ ગૃહ નિર્માણ અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને સોંપવામાં આવી છે. કામગીરીની દેખરેખ અને મોનિટરીંગ નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠા અને કલ્પસર વિભાગને સંયુક્ત રીતે નોડલ એજન્સી તરીકે નક્કી કર્યું છે.
- (6) કુદરતી કે માનવસર્જિત આપત્તિ સમયે મહિલાઓની સુરક્ષા માટે અલાયદી વ્યવસ્થા સુનિશ્ચિત કરવાની જવાબદારી મહેસૂલ વિભાગને સોંપવામાં આવી છે. પરંતુ નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે, આ બાબતે કોઈ સમય મર્યાદા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને ક્લાયમેટ ચેઈન્જના આ યુગમાં કુદરતી અને માનવ સર્જિત આપત્તિઓ વારંવાર આવે છે અને તેનો સૌથી વધુ ભોગ મહિલાઓનો લેવાય છે ત્યારે ગુજરાત સરકારે આ નવી મહિલા નીતિ-2024માં સમય સીમા નક્કી કરવાની ખૂબ જ જરૂરીયાત છે.
- (7) વેસ્ટ મેનજમેન્ટ (શહેર/ગ્રામ્ય) ની કામગીરીમાં મહિલા જૂથોને સાંકળવા તેમજ તેઓને જરૂરી સહયોગ આપવાની જવાબદારી શહેરી વિકાસ અને શહેરી ગૃહ નિર્માણ વિભાગને સોંપવામાં આવી છે.
- (8) કિચન ગાર્ડન વિકસાવવા માટે મહિલા/મહિલા જૂથોને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે કૃષિ અને સહકાર વિભાગ, પંચાયત ગ્રામ ગૃહ નિર્માણ અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે.
- (9) મહિલા / મહિલા જૂથો દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવતી (NTFC – Non Timber Forest Product) પેદાશોના વેચાણ માટે પ્રોત્સાહન આપવાની જવાબદારી વન અને પર્યાવરણ વિભાગ તેમજ પંચાયત ગ્રામ ગૃહ નિર્માણ અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને સોંપવામાં આવી છે.
- (10) ક્લાયમેટ સ્માર્ટ વિલેજ/ઇકો ફ્રેન્ડલી વિલેજની પસંદગીના માપદંડમાં જેન્ડરનો પણ સમાવેશ કરવાની જવાબદારી ક્લાયમેટ ચેઈન્જ વિભાગને આપવામાં આવી છે.

નારી ગૌરવ નીતિ-2024 ની ઘડતર પ્રક્રિયામાં લેખક સામેલ હતા અને જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરે ખૂબ મહેનત અને ખંતથી આ પ્રક્રિયા હાથ ધરી હતી. વિવિધ વિષય નિષ્ણાતો, બહોળો અનુભવ ધરાવતી સંસ્થાઓ અને નિસ્બત ધારકો સાથે સમયાંતરે પરામર્શ કરીને આ નીતિ તૈયાર કરવાની કામગીરી સરાહનીય અને અભિનંદનીય છે. આ નીતિમાં જે વિભાગોને જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે તે વિભાગોએ નીતિમાં સૂચવેલા નિર્દેશો અને માપદંડો માટે સમયપત્રક મુજબનું આયોજન કરવું પડશે. આ નીતિના અસરકારક અમલીકરણ માટે નિસ્બત ધારકોએ પણ સરકાર ઉપર દબાણ લાવીને તેના અસરકારક અને સમયસર અમલીકરણ કરાવવા માટેના પ્રયત્નો કરવા પડશે.

(ગુજરાતી દૈનિક “નવગુજરાત સમય” ની અઠવાડિક કટાર “પર્યાવરણમિત્ર” માં આ લેખ સૌપ્રથમ પ્રકાશિત થયો હતો)

Book Post

પ્રકાશક
પર્યાવરણ મિત્ર
502 રાજ એવન્યુ, ભાઈકાકાનગર રોડ, થલતેજ ચાર રસ્તા પાસે,
અમદાવાદ – 380059 ફોન - 079-48950365
E-mail: paryavaranimitra@yahoo.com
Website: <http://paryavaranimitra.org/in/>

પર્યાવરણમિત્રના લેખોમાં વ્યક્ત થતા વિચારો સાથે સંપાદક મંડળ સહમત હોય તે જરૂરી નથી

(ખાનગી વિતરણ અને શૈક્ષણિક હેતુ માટે પ્રકાશિત)